

Maarten Sprenger – specialist online kinderinformatie en zoekgedrag - slimzoeken.nu

Informatievaardigheden met betrekking tot internet in het nieuwe Curriculum

Hoe krijgt omgaan met internet (onlinegeletterdheid/zoekvaardigheden) gestalte bij Curriculum.nu?

1. Inleiding

Begin 2019 werd ik door SLO gevraagd feedback te geven op de bouwstenen en opdrachten binnen Curriculum.nu voor het leergebied Nederlands. Dat heb ik gedurende het jaar voor drie opeenvolgende versies mogen doen en inmiddels heb ik me ook enigszins in de andere leergebieden verdiept. Wat betreft de uitwerking van onlinegeletterdheid (1) en zoekvaardigheden steekt het conceptvoorstel van het leergebied Nederlands er met kop en schouders bovenuit. Door de bank genomen komen de termen ‘internet’, ‘digitaal/digitale’, ‘online zoeken’, en zelfs gewoon ‘zoeken’ maar mondjesmaat aan bod in de conceptvoorstellen voor de negen leergebieden van het nieuwe curriculum. Wel wordt er gesproken over (*informatie*)*bronnen* (Burgerschap, Mens en Maatschappij, Nederlands), *mediabronnen* (Burgerschap), over *waarheidszin* (Burgerschap) en *mediaboodschappen* (Digitale Geletterdheid, DG), over *betrouwbaarheid* (door *de bron te controleren*, bij DG en Mens en Natuur, MN), over leren *onderscheid te maken tussen feiten en meningen* (DG, MN, NL). Maar buiten het leergebied Nederlands heeft het expliciteren van het omgaan met internet als informatiebron weinig precieze focus. Een enkele keer wordt er nog gesproken over het ‘*zoekproces* (DG: *het resultaat van het zoekproces presenteren* - PO-onderbouw), maar nergens staat wat dat zoeken op internet nu eigenlijk inhoudt. Terwijl juist dat zo broodnodig is om te leren. Zoeken voor school houdt stevast meer in dan even googelen en het resultaat presenteren!

Op zich is dit overzichtje nog lang niet uitputtend; opvallend is een gebrek aan een gemeenschappelijk vocabulaire.

2. Onlinegeletterdheid en Digitale Geletterdheid

Je zou zeggen dat onlinegeletterdheid en zoekvaardigheden thuishoren bij Digitale Geletterdheid. Bij DG worden immers vier kwadranten benoemd naast Computational Thinking: Mediawijsheid, ICT-vaardigheden en Informatievaardigheden. Maar het lijkt erop dat de ontwikkelaars van DG zich vooral liefst focussen op ‘data’ en (big) datastromen. Toch zijn informatiestromen iets anders dan datastromen. Het eerste fenomeen kun je direct consumeren (zij het niet in z’n totaliteit), het tweede fenomeen bestaat uit gegevens die pas na bewerking leesbaar of anderszins consumeerbaar zijn voor niet-programmeurs. Ik zie ook niet hoe je vòòr instroom op het hbo/wo zou kunnen werken aan het interpreteren van big data. En leren over de alomtegenwoordigheid en inzet van algoritmes is op zichzelf gewoon *informatie* gebruiken. Het inleidende hoofdstuk bij de DG-bouwsteen 'Data en informatie' lijkt me kortom een minder geslaagde poging een verbinding te leggen tussen de vier kwadranten.

Over de terminologie is sowieso natuurlijk veel discussie mogelijk. Wat mij betreft is Digitale Geletterdheid als geheel een tussenstation, een inhaalrace zo u wilt (evenals onlinegeletterdheid). Over tien jaar spreken we waarschijnlijk weer over *geletterdheid*, met offline en online componenten. Dan valt Mediawijsheid onder Burgerschap en blijft Computational Thinking over als daadwerkelijke inhoud van wat DG nu is – daar is ‘digitaal’ onderdeel van de inhoud; een belangrijk onderwerp, maar niet gerelateerd aan informatievaardigheden.

Hoe langer ik me met Slim Zoeken (2) bezighoud in workshops, lezingen en lessenseries, hoe belangrijker het me voorkomt dat er breed aandacht besteed wordt aan kennis van internet. Als je googelt, zoek je immers op het hele internet (het gebruik van safe-search filters en het al dan niet bestaan van de filter-bubbel daargelaten). Dus hoe ziet internet eruit? Wat kun je *verwachten* aan resultaten en wat is de herkomst en kwaliteit van de getoonde informatie? Daarna komt eigenlijk pas: hoe ga je iets vinden? Sowieso is online lezen compleet anders dan lezen van papier: dynamisch, interactief, zonder vaste vorm en vaak volop voorzien van commentaar.

Wat ik kortom op dit moment nog bij DG zou verwachten, is specifieke aandacht voor het leren omgaan online informatie, met zoeken en zoekmachines. Maar geen details daaromtrent.

3. Conceptvoorstel leergebied Nederlands

Leergebied Nederlands heeft 8 bouwstenen uitgewerkt die de kennis en vaardigheden beschrijven voor de verschillende fasen in het onderwijs. Een van die bouwstenen is 'Kritisch (digitale) informatie verwerven, verwerken en verstrekken'. Het accent bij het leergebied Nederlands ligt op de rol van talige, visuele en retorische middelen bij het kritisch verwerven, verwerken en verstrekken van (digitale) informatie; ik noteerde de volgende positieve punten:

- Prima uitwerking van stapsgewijs leren omgaan met offline *en* online informatie;
- Kritisch en bewust omgaan met informatie staat centraal in meerdere bouwstenen;
- Samen reflecteren wordt benoemd: zowel leerlingen onderling als leerling en docent samen.

4. Omgaan met online informatie in alle leergebieden

De volgende kennis en vaardigheden zouden wat mij betreft een plek zouden moeten krijgen in het hele nieuwe curriculum. Niet alleen bij Nederlands, maar ook bij andere leergebieden.

- a. Betrouwbaarheid (het controleren van de bron) en vertrouwde bronnen
- b. Kennis van internet en kenmerken van online informatie
- c. Zoekmachine(s) leren gebruiken
- d. Scannen

a. Betrouwbaarheid (het controleren van de bron) en vertrouwde bronnen

Soms hoor je geluiden dat leerlingen elke bron in principe moeten wantrouwen en dat informatie door andere bronnen bevestigd moet worden. Nu wordt er nogal wat (vaak letterlijk) gekopieerd op internet, bijvoorbeeld van Wikipedia, dus dat bevestigd krijgen is weer een kunst op zich. (Regel 1.: Staat er hetzelfde? Dan is het gekopieerd!) Maar laten we vooral vaststellen dat het inhoudelijk vergelijken van bronnen iets is wat je gaat leren in de bovenbouw Havo/VWO. En dus niet al op de basisschool en niet in het VMBO. Er wordt te makkelijk vanuit gegaan dat leerlingen al jong zouden kunnen leren vaststellen wat betrouwbare informatie is. Je kunt bij leerlingen wel een besef opbouwen van het belang ervan, maar het daadwerkelijk onderscheiden van betrouwbaarheid is *specialistisch* werk dat niet eens alle journalisten beheersen.

Het is daarom een must in het onderwijs per vakgebied, per school of per sectie, met elkaar af te spreken wat de *vertrouwde* bronnen zijn. En nog belangrijker: te bespreken *waarom* deze bronnen vertrouwd zijn.

b. Kennis van internet

Een aanverwant cruciaal aspect is het internet ontrafelen. Het werkelijke doel van veel internetinformatie is soms lastig te duiden. Is het entertainment, commentaar of gewoon harde clickbait? Ook journalistiek heeft meerdere gedaanten. Onderzoek, nieuws gekopieerd uit persberichten en nepnieuws verschillen in opzet enorm van elkaar, maar uiterlijk veel minder. Kortom, wat is informatie op internet en wie maakt het?

- Zicht krijgen op relevante bronnen, zoals musea, instituten, Schooltv, Wikipedia of het CBS.
- Zicht krijgen op niet-relevante bronnen, zoals pulpnieuws en verzamelsites (gigantisch aanbod);
- Zicht krijgen op zoekmachines en platforms (incl. verdienmodellen). Waaronder Google, YouTube, nieuwssites, sociale media en fora, in al hun geledingen (ook de plekken die leerlingen zelf dagelijks bezoeken).
- Zicht krijgen op fictie, satire, humor en entertainment op internet, met name in de kruisbestuiving met feitelijke informatie;
- Factcheckers raadplegen (een betere strategie dan factcheck-lijstjes gebruiken).

Bovendien, online informatie:

- is dynamisch (bewerkt, geciteerd, uit z'n verband gerukt, gekopieerd, verdwenen);
- is gelinkt aan andere inhoud (commentaren, backtracking, 'related articles', tags-, categorieën- auteurs-, etc.);
- wordt vaak gewaardeerd (ranking, likes/sterren, etc.);
- heeft nieuwe manieren van lezen nodig, zoals scannen;
- is voor een leek vaak lastig te herleiden tot een bron (auteurschap en datering zijn lang niet altijd duidelijk).

Lesgeven in het omgaan met online informatie is in mijn ogen vooral *samen lezen, kijken en bespreken* van 1. wat zich aandient, 2. welke vorm dat heeft, en 3. wat de relevantie is op dat moment.

c. Zoekmachine(s) leren gebruiken.

Een zoekmachine leren gebruiken betekent: de ‘tools’, zoekoperatoren en/of geavanceerd zoeken kunnen inzetten en je privacy kunnen beschermen. Liefst ook *zoekbedoelingen* kunnen onderscheiden (opzoeken, koopzoeken en informatief zoeken; zie noot 3.). Belangrijk onderdeel van zoekmachinegebruik is het leren herformuleren van je zoekopdracht (zie de zeven zoekstappen hieronder).

d. Scannen

Last but not least. Scannen is de leestechiek waarmee je, zowel in de resultatenlijst van een zoekmachine, als op een gevonden pagina, op zoek gaat naar wat je nodig hebt. Het is iets anders dan oriënterend lezen, waarbij je je op de hele inhoud van een tekst oriënteert. Bij scannen gaat het juist om alles overslaan, behalve dat wat relevant kan zijn. Scannen is onderdeel van de zeven zoekstappen van informatief zoeken. In een notendop:

- 1) Bedenken wat je wilt weten (en een mindmap maken);
- 2) Een zoekopdracht opbouwen met 2-5 zoekwoorden (keuze uit de mindmap);
- 3) De zoekresultaten bekijken (*scannen*) en nieuwe woorden leren;
- 4) De zoekopdracht aanpassen (herformuleren);
- 5) De zoekresultaten in Google bekijken (*scannen*);
- 6) Keuze maken en kijken of de webpagina ook echt bruikbaar is voor jouw doel (*scannen*/zoekwoord zoeken);
- 7) (Dan pas) Relevante tekst lezen of video bekijken.

Ik spreek de hoop uit er nog in de huidige versie gekeken kan worden naar een breed gedeelde visie (inclusief vocabulaire) op het omgaan met online informatie binnen alle leergebieden. Bij Nederlands is daarvoor in ieder geval de basis gelegd.

Maarten Sprenger, september 2019

Slim Zoeken/Wizenoze bv

msprenger@xs4all.nl

Referenties en noten

1. Ik blijf voorlopig graag gebruik maken van de door Jeroen Clemens geïntroduceerde term *onlinegeletterdheid*, omdat hierin het verschil tussen statische bronnen en dynamische online bronnen goed tot z'n recht komt – jeroenclemens.nl.
2. Sprenger, M. (2018, geheel herziene versie). Slim zoeken – hoe ga je om met online informatie? Een uitgave van De wereld van Bovenaf; slimzoeken.nu.
3. Sprenger, M. (2019). Relatief goed zoeken - Over verschillende zoekbedoelingen en hoe jongeren online informatie vinden. Op Mediawijzer.net (Netwerk voor Mediawijsheid) mediawijzer.net/relatief-goed-zoeken/.